

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

FJERDE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

DR. PHIL., SOGNEPRÆST.

FJERDE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS UNIV. BOGHANDLER G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1895--97.

Indskrifter m. m. i Stadil Kirke.

Ved **H. G. A. Jørgensen**, Præst i Stadil.

Stadil Kirke, beliggende ved Nordspidsen af Øst-Stadilfjord, $1\frac{3}{4}$ Mil nordvest for Ringkjøbing, er en af de sædvanlige romanske Kampestenskirker fra det 12. Aarhundrede. Kirkebygningen, der bærer talrige Mærker af senere Tidens Vanrøgt, er ikke særlig mærkelig. Desto mærkeligere er Kirkens Inventar, hvis Indskrifter m. m. her meddeles.

Som den sandsynligvis ældste Indskrift skal først nævnes følgende, som er indhugget i en graa Sandsten, der har tjent som Overligger over den nu tilmurede Indgangsdør mod Syd:

SI · MNAM · VIS · VI
R · NA · DABITUR · TIS
NANTIS · ?IR · MOA ...

De Bogstaver, der gengives her med M, ere utydelige og ligne nærmest det store græske Omega. Tredje Bogstav i NANTIS er utydeligt; første Bogstav i det følgende Ord er helt udslettet. At Indskriften ikke er et Brudstykke, kan vel sluttes af Ordet VI—R i første og anden Linje. Jeg har endnu ikke truffet nogen, der har kunnet tyde denne Indskrift.

Kirkens Klenodie er en Altertavle af stor antikvarisk Værdi i byzantinsk Stil. Den menes at skrive sig fra 12. eller 13. Aarhundrede. Paa Foranstaltning af Nationalmusæet er den bleven restaureret for faa Aar siden. Det er en forgyldt Metaltavle, 57 Tommer lang og 37 Tommer bred, bestaaende af følgende Dele: 1) Et større Felt i

Midten, 2) 12 firkantede mindre Felter, 3) 12 smaa runde Felter. — I Midterfeltet ses i ophøjet Arbejde den kronede Frelser, der opløfter højre Haand til Velsignelse, medens den venstre Haand holder en Bog. Ved Siden af Figuren ses Bogstaverne Alfa og Omega, Apoc. 1, 8. 11. — 6 af de firkantede Felter have Billeder af Jesu Fødsels- og Barn-domshistorie, de 6 andre af Apostlene parvis. — 4 af de runde Felter, der ere anbragte i Tavlens Hjørner, fremvise Evangelisternes Symboler, de øvrige 8 andre kristelige symbolske Figurer. Langs Tavlens Rand findes en Indskrift, der indtil Restaurationen var skjult af en Træliste. Den lyder saaledes:

Quam cernis fulvo tabulam splendore nitentem
 Plus nitet ystorie cognitione sacre
 Pandit enim Christi mysteria . . .
 Aurum irradiat mundis corde nitore suo.
 Ergo fide mundes mentem si cernere lucis
 Gaudia divine qui legis ista velis.

Det sidste Ord i 3. Linje er ulæseligt. — Omkring de fleste af de smaa runde Felter ses ligeledes Spor af Indskrifter. — Christi Krone i det midterste Felt har oprindelig været prydet med smaa Ædelstene, hvilket kan ses af de nu tomme Indfatninger. Rundt omkring paa Tavlen er der anbragt 41 forskjelligt farvede Sten Bjergkrystaller?) af forskjellig Form og Størrelse. Gennem de to største ses Ordene *carbunculus* (c: *carbunculus*) og *sapphirus*, Apoc. 21, 19. — Tavlen er temmelig sjælden i sit Slags. En lignende, men noget større, findes i Sahl Kirke ved Holstebro¹⁾. Paa Nationalmusæet gemmes nogle faa Exemplarer af samme Slags fra forskjellige Egne af Landet. Tavlen i Stadil Kirke antages oprindelig at have

¹⁾ Beskrevet af L. Varming i Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. V, S. 169 ff. med Tillæg om Altertavlen i Stadil. — Ved Sammenligning viser det sig, at de defekte Indskrifter om de runde Felter paa Tavlen i Stadil ere identiske med de tilsvarende i Sahl.

dannet det saakaldte Antependium. Nu er den anbragt over Alterbordet i en raat forarbejdet Indfatning, der skriver sig fra 1. Halvdel af det 17. Aarhundrede. Dens Oprindelse er usikker. Den stedlige Tradition lader den være hidført fra England af en dansk Prins, paa hvis Seng den dannede Fodstykket, medens Tavlen i Sahl Kirke dannede Hovedenden. Skibet strandede ved Bovbjerg, hvorfra saa Tavlerne bleve førte til de to Kirker. — Det kan nu ikke afgøres, om denne og lignende Alterprydelser er af dansk, engelsk, nordtysk eller flandersk Oprindelse.

Under Loftet i Koret hænger en lille Messeklokke. Paa denne ses et Aarstal (ulæseligt) i arabiske Taltegn samt et Dødningehoved. Samme Mærke genfindes udskaaet paa den nuværende Degnestol i Koret. Da dette vides at være brugt af Kantoren i Ribe Kapitel Poul Andersen, ligger det nær at antage, at Stadil Kirke har hørt til denne Prælats Præbende, og at han som Følge deraf har haft Patronatsret til Kirken. I »Ribe Oldemoder« (S. 38, udg. af O. Nielsen) fortælles, at Biskop Esger, der ejede Gods i Stadil Sogn, gav dette til Kapitlet i Ribe. Poul Andersen, om hvem Oplysninger kunne findes i Allen: De 3 nord. Rigers Historie 2. B. S. 338 og 5. B. S. 161, i Münter: Den danske Reformationshistorie I S. 322 ff. og i Ny kirkehist. Saml. I S. 401, har spillet en ikke ubetydelig Rolle i sin Tids Historie. Han blev i Efteraaret 1520 af Kong Christian den anden sendt til Rom, dels forat føre Kongens Sag mod Arcembold, dels forat forsvare Kongens Adfærd ved det stokholmske Blodbad. Begge Dele bleve udførte med et efter Omstændighederne heldigt Resultat. Poul Andersen, der gennem Kongens Kancelli naaede frem til den anseelige Stilling som Kantor i Ribe, var Broder til Lambert Andersen, der faldt paa det Sætog, som Kongen efter sin Fordrivelse lod foretage fra Holland med Skibene »Gallionen« og »den flyvende Geist«. »Mester Poul fra Ribe« nævnes efter Christian den andens Fald i et Manifest som en af dennes Raadgivere sammen med Sigbrit, Hans Tolder, Hans Mikkelsen og »saadanne

flere Fandens Skalke«. Han maa have været en god Latiner og en dygtig Jurist. Hans stridbare Natur var Skyld i, at han blev indviklet i adskillige Stridigheder i Ribe (jfr. Ny kirkeh. Saml. I S. 401 ff.). Der er ikke faa Lighedspunkter mellem Poul Andersen og hans Navne og samtidige, Biskop Jens Andersen (Beldenak) af Odense.

I Kirkens Kor er nu opstillet et i Egetræ udskaaret Mariebillede. I Kjølefolderne ses endnu Rester af en stærk blaa og rød Farve, over Øjnene er anbragt en sort Stribe som Øjenbryn. Figuren henlaa til for faa Aar siden paa Kirkens Loft tilligemed et stærkt beskadiget Billede af den hellige Christoffer. Fra luthersk Side blev der efter Reformationens Sejr ført en heftig Udryddelseskrig mod disse papistiske »Afgudsbilleder«, hvoraf der fandtes nogle i enhver Kirke. Det gamle Madonnabillede er nu efter lange Tidens Forglemmelse opstillet under Korbuen. Det frister ikke hverken til adoratio eller invocatio.

I Koret findes en smukt udskaaren gothisk Skriftestol, der nu benyttes af Præsten. Paa dens indvendige Side ses Ribe Bispedømmes Vaaben, et Kors og en Stjerne. Paa Bagklædningen er anbragt en Indskrift, hvis Opløsning og Læsning er vanskelig. I Nationalmusæets Arkiv gemmes en Optegnelse, signeret P. M. Nødskov d. 9. Juli 1796, med et Tydningsforsøg. Den lyder saaledes: »Inscription i Stadil Kirke, over Skriftestolen; den er afbrudt, men har vistnok, hel og holden, hørt til dette Sted i Olims Munketider:

coldi Qr^o | Rex celi ug
Solidi quatuor | rex cœli, virgo

Det er: »Giv fire Skilling Skriftepenge, Himlens Konge, Jomfru . . . (Maria forlader Synder)«. — Denne Optegnelse med P. M. Nødskovs Tydning er meddelt mig af afdøde Musæumsassistent cand. mag. Egil Petersen. — Stolen, paa hvis udvendige Side Munkvaabenet findes, skriver sig fra Slutningen af 15. Aarhundrede.

I Korvæggen mod Nord er indmuret en Sten med følgende Gravvers:

Petra Petrum tegit hic animam
 que fovet petra Christus. Sic salu
 um reddat utraque petra Petrum.
 Obiit in domino anno Jhesu(?) M. D. L.

Sidste Linje er nu omtrent udslettet. Stenen henlaa til for faa Aar siden i Kirkegulvet udsat for Slid. Indskriften meddeles her efter en Tegning af Søren Abildgaard fra 1772.

Denne Petrus († 1550) formoder jeg er identisk med Peder Nielsen Schoman, der i en series pastorum fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede i Sognets ældste Kirkebog betegnes som den første evangeliske Præst, og som samme Sted kaldes en lærd Mand, der havde »adskillige adelige og andre godt Folks Børn i Huset hos sig at informere.« — Aarsangivelserne om Peder Schoman i Wibergs Præstehistorie kunne altsaa ikke være rigtige. — Hvis min Formodning er rigtig, viser den klassiske Form af Verset, der sandsynligvis er forfattet af Petrus selv, af hvad Art Peder Nielsen Schomans Lærdom var. Han har været Humanist, en Præst og »Poet« af humanistisk Dannelse. Bekjendt er den humanistiske Poetskole i Erfurt, med hvilken Luther en Tid stod i Forbindelse. I Rhinlandene, navnlig i Köln, udfægtedes hidsige Kampe mellem Humanisterne og den skolastiske Theologis Mænd, der holdt paa det bestaaende. I Datidens Stridsskrifter regnede det med Skjældsord, saaledes »poeta« og »poetaster« fra den ene, »theologaster o. s. v. fra den anden Side. Blandt Poeterne fandtes mange løse Fugle, der spredte Gift i vide Kredse (f. Ex. Ulrich v. Hutten). Paa den anden Side fandtes der blandt den humanistiske Ungdom mange med aandelig Sans og sædeligt Alvor, som, grebne af den kristelige Vækkelse, der udgik fra Wittenberg, bleve Banebrydere for Reformationen. En fremragende Repræsentant for den humanistisk-poetiske

Retning have vi her i Danmark i O. Chrysostomus (jfr. H. F. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Hist. I). Han haanes af den kølnske Theolog (Dr. Stagefyhr?), der i Aaret 1530 opholdt sig i Danmark, som »poetaster«. Maaske er Peder Schoman en af Chrysostomus's mange Disciple. Som Biskop i Vendelbo Stift satte Chrysostomus stor Pris paa, at Præsterne var i Besiddelse af Tidens humanistiske Dannelselse, hvorfor han paa sine Visitatser plejede at undersøge Præsternes Bogsamlinger. Da der i det første Hold af evangeliske Præster fandtes ikke faa forhenværende katolske Sognegeistlige og Tiggermunke, var det vistnok smaat bevendt i saa Henseende i mange Præstegaarde. Lidt efter lidt spredtes dog snart ud over Landet saadanne vellærde, humanistisk dannede Præster som Peder Schoman, og det har sikkert været disse, hvem Reformationens aandelige Gennemførelse i de enkelte Sogne skyldtes.

Fra samme Tid (1546) skriver sig en Indskrift paa den gamle Kirkeklokke, der for nogle Aar siden blev omstøbt. Indskriften meddeles her efter en Afskrift fra 1808. Den lyder saaledes:

Defunctos ploro. Vivos voco. Sanctos veneror. Fusa anno domini M. D. X. LVI. Alpha. Omega. Theos. Antropos. Vasileus Doxis. Christe(?). Deute. Meta. Verbum Domini manet in eternum. Henricus Tram. Maria K. C.V. Ihesus P. B. S.

Man mærke sig de græske Ord, der vistnok høre til Sjældenheder i Klokkeindskrifter. Vasileus doxis = βασιλευς δοξης ο: Ærens Konge. Deute = Δευτε ο: Kommer hid . . . Begyndelsesordet af Herrens Ord i Matth. 11, 28. En smuk og passende Indskrift paa en Kirkeklokke! — »Maria« er kommen med her som paa mange ældre Klokker, skjønt denne Klokke er støbt efter Reformationen. — Betydningen af Bogstaverne K. C. V. og P. B. S. efter Maria og Jhesus er mig ubekjendt.

Medens Koret indeholdt flere Minder fra Tiden før Reformationen, stammer Inventaret i Kirkeskibet helt og

holdent fra Tiden efter denne især fra Christian den fjerdes Dage, den orthodoxe Periode. Dette er saaledes Tilfældet med Stolestaderne, der udmærke sig ved de høje, smukt udskaarne Endestykker ud mod Gangen. Særlig mærkelige ere Herskabsstolene. De ere rummelige, rigelig udstyrede med udskaarne Prydelser indvendig og udvendig. De to Stole bære Knud Gyldenstjernes og hans Hustrus, Fru Øllegaard Huitfelds, fædrene og mødrene Familievaaben (Slægterne Gyldenstjerne, Huitfeld og Friis). Knud Gyldenstjerne hørte til den berømte danske Slægt Gyldenstjerne, der nu forlængst er uddød. Hans Fader var Historikeren Axel Gyldenstjerne. I Middelalderen og i Begyndelsen af den nyere Tid har Slægten spillet en stor Rolle i Danmarks Historie. Dens Stamsæde var Gaarden Tim i Tim Sogn, øst for Stadil, men foruden denne Gaard har Slægten i Tidernes Løb haft talrige Besiddelser i Vestjylland, deriblandt Søndervang i Stadil. Om Knud Gyldenstjerne, der døde 1639, fortælles, at han deltog i Christian den fjerdes Sørejse langs Norges Vestkyst. 20. Juni 1602 gjorde Kongen hans og Jomfru Øllegaard Huitfelds Bryllup paa Kjøbenhavns Slot. Fru Øllegaard døde 1619. — Foruden de nævnte Vaaben findes paa Herskabsstolen paa Mandssiden ud mod Gangen Billeder i Egetræ af Evangelisterne Matthæus og Marcus, paa Stoledøren et Billede af Frelseren med Underskriften: Salvator mundi, og: Ego sum via, veritas et vita. Joh. 14. Indvendig læses: Corona sapientiae timor domini. Sir. 1. — Paa Kvindesiden overfor ses Lucas's og Johannes's Billeder, paa Døren et Billede af Moses, der holder Lovens Tavler i sin Haand med Indskriften: Per legem agnitio peccati. Rom. 3. Underneden: Ad legem et testimonia. Esai 8. Indeni: Pietas ad omnia utilis est. 1 Tim. 4. — De øvrige Stole have ingen Indskrifter undtagen en midt i Kirken, der er lidt højere og rummeligere end de omgivende, og som benyttedes af Ridefogden, »det lille Herskab«. Her læses: Esper Bentsen. Ridedf. 1634.

Prædikestolen fra samme Tid er et overordentlig rigt

og smukt udført Billedskærerarbejde. Her er Billeder af de 4 Evangelister, af Christus med Underskriften: Salvator, og af Gud Fader med den Korsfæstede, under hvilket læses: Gud Fader med sin Søn. — Over Prædikestolen er anbragt en udskaaren Himmel med Indskriften: Anno 1643. Raab Høit Spar icke Opløft Din Røst som en Basune oc kundgiør Mit Folck Deres Ofuertredelse oc Jacobs Hus deres Synder. Esaias 59. — Prædikestolen saavelsom Kirkestolene trænge til en grundig Restauration. For c. 60 Aar siden bleve Stolene overstrøgne med en grim grøn Farve.

I Kirkevæggen mod Syd er opstillet en Gravsten med legemsstore Figurer af Laurids Jensen og Hustru Barbara Andersdatter. Største Delen af den ellers tydelige Indskrift er skjult af den øverste Stol. — Paa Kirkegaarden henligger en Ligsten ligeledes med Figurer i Legemsstørrelse. Den har Indskriften: Her ligger begravffen erlig oc welbørdig Mand Erich Wnsøn til Søndervong, som døde den Dag . . . An. . . . med sin kierre Hustru erlig oc welbørdig Frue, Fru Marrin Terkilsdaatter, som døde An. . . . Arvingerne have undladt at tilføje Aarstal og Dato for Dødsfaldene. — Erik Vognsen var Admiral i Slutn. af det 16. Aarhundrede.

Over Indgangsdøren mod Nord, der kun benyttes af Kvinderne (Mændene have Indgang gennem Taarnet fra Vest), læses paa den indvendige Side følgende Vers fra Aaret 1789:

Kommer her i Jesu Navn
 Ind i dette Herrens Tempel,
 Søger Eders Sjæles Gavn,
 Giver andre godt Exempel. 1789.

Paa den modsatte Side af Muren i Vaabenhuset læses:

Vi gaa herind og høre til
 Med Andagt paa Guds Ord, 49
 18 Saalænge Gud behage vil,
 Vi leve skal paa Jord. —